

Hnutí DUHA

**Šumava:
národní park rašelinišť,
pralesů a kůrovce**

Foto: J. Limberger

Rys ostrovid reguluje stavy přemnožené srnčí zvěře. Vinou ilegálního lovu patří mezi silně ohrožené druhy zvířat.

Šumava patří mezi klenoty českého přírodního dědictví. Rozsáhlá rašeliniště, pralesovité porosty horských smrčín a bučin, divoké řeky, ledovcová jezera i mokřady Vltavského luhu tvoří pestrou mozaiku vzácných přírodních biotopů. Vyskytují se zde desítky ohrožených druhů rostlin a živočichů, například rys ostrovid, tetřev hlušec, pušтік bělavý, datlík tříprstý či rosnatka anglická. Objevuje se tady i nejsilnější šelma: vlk. V pralesní půdě a na slatích najdeme organismy, které se nevyskytují nikde jinde na světě.

Mimořádnou hodnotu má rovněž pohoří jako celek: tvoří největší komplex lesů ve střední Evropě, nazývaný zelenou střešou či plícemi kontinentu. Proto zde byl v roce 1991 vyhlášen náš největší národní park. Jeho hlavním posláním je chránit nerušený vývoj a proměny přírody, umožnit její poznávání formou šetrné turistiky, zajistit vědecký výzkum a vytvořit podmínky pro prosperitu místních obcí. Umožňuje zachovat neporušenou divočinu, což nikde jinde než v národním parku není v dostatečném rozsahu možné. Důsledná ochrana horských ekosystémů a jejich proměn umožní také našim dětem vidět, jak vypadá přírodní les – prales.

Prales se postupně mění

Součástí přirozených proměn pralesní přírody, které v nejvzácnějších částech národního parku chráníme, patří také jevy, kterým se v normálním hospodářském lese snažíme zabránit: větrné polomy, laviny, rozmnožení kůrovce. Odborně je nazýváme přírodní disturbance. K životu pralesa patří odnepaměti a horská divočina by bez nich nebyla divočinou. Přírodní disturbance mají obrovský význam pro vývoj. Příroda jimi reaguje na změny klimatu či jiných podmínek, které ovšem ovlivní i obyčejné lesy. Jejich studium v národních parcích, kde je necháme proběhnout, bude později zdrojem poznatků, které využijeme pro správné pěstování lesů v běžné krajině – tedy k jejich ochraně před kalamitami.

Kůrovec v horském lese

Důležitou součástí přírody v horském pralesi je malý brook lýkožrout smrkový, zvaný kůrovec. Na první pohled vypadá jeho působení nevábně, protože za sebou zanechává uschlé stromy. Je hrobařem, nebo naopak porodníkem lesa? Kůrovec napadá čerstvé polomy, staré nebo jinak oslabené smrky. Odstraňuje tak neživotaschopné jedince, kteří uvolňují místo mladým. Někdy však dojde k jeho rozmnožení, tzv. gradaci, a napadení zdravých stromů. Z historických dokumentů zjišťujeme, že k tomu docházelo také v dávné minulosti.

Kůrovec někdy napadl i statisíce stromů. Nikdy však nezničil samotný les, který má schopnost se vždy znovu obnovit.

Také dnes najdeme v rozsáhlých plochách uschlých stromů živé smrky, které se dokázaly kůrovci ubránit. Z jejich semen opět vyrůstají mladé smrčky. Vzniká nový, odolnější les. Vývoj přírody pokračuje.

Odumřelé stromy zase umožňují život tisícům druhů hub, hmyzu a mikroorganismů, které se podílejí na rozkladu dřeva. Tím se uvolňují živiny, jež se vracejí do půdy, odkud je mohou čerpat mladé rostoucí stromy. Přírodní koloběh živin a energie je zachován.

1998

2004

2008

V národních parcích se nechává přírodním procesům volný průběh, jsou totiž důležitým činitelem přirozených proměn ekosystému. Ponecháme-li přírodě například polom, způsobený vichřicí, vzniká rozmanitý ekosystém. Fotografie ukazují samovolnou obnovu horského lesa pod horou Luzný v NP Bavorský les, kde se po polomu v roce 1983 rozmnožil kůrovec. Foto: Správa NP Bavorský les.

Larvy kůrovce prokousávají lýko stromu, který pak usychá. Zdravý strom se ovšem dokáže kůrovci ubránit: zalije ho pryskyřicí či zahubí toxickými látkami, které na svou obranu produkuje. Na velký nálet kůrovců ale většinou síly stromu nestačí. Kůrovec také dokáže identifikovat specifické pachové látky stromu a vyhodnotí jeho sílu se bránit. Napadá nejdříve oslabené stromy. Sám se však stává potravou pro nespočet druhů ptáků a dravého hmyzu: pěnkavy, sýkory, strakapoudy, datly a datlíky, šoupálky, brhlíky, pestrokrovečnický, dlouhošijky, lumčíky, chalcidky, střevlíky, drabčíky, mravence a stovky dalších.

Pestrokrovečnický mravenčí – dravý brouk, který sežere denně až dvacet kůrovců, mnohem více než sám váží.

Les s uschlými stromy

Člověk ale není uvyklý pohledu na les s uschlými stromy. Za uplynulých dvě stě let jsme si zvykli nazývat lesem stromy vysázené v řadách jako na poli. Každý odumřelý smrk či borovice se hned odstraňuje. Většina z nás neviděla přírodní prales, kde je vždy část kmenů živých, část uschlých a část tlejících. Souše i tlející kmeny a větve považujeme za nepořádek. Neviděli jsme kůrovcovou kalamitu, kterou by člověk ponechal bez zásahu. Napadené kmeny v hospodářských lesích lesníci pochopitelně vždy vytěžili. Proto známe pouze pohled na vykácené paseky – holiny, ale ne na uschlé kmeny. Navíc máme podvědomý odpor k umírání, proto je nám suchý les cizí. Ale pro přírodu smrt jedinců žádnou katastrofu neznamená, patří do ní. Vědecké výzkumy na Šumavě zjistily, že v lese odumřelých stromů překvapivě najdeme více druhů rostlin, zvířat, hub i hmyzu než v lese zeleném. Národní park nám může tento zážitek umožnit.

Datlík tříprstý je specialista na kůrovce.

„Bůh dal les, dal slatiny, aby vlhko po celý rok se udržovalo... Zetlí ten, zetlí onen, jeden po druhém a padne; na jeho místo jiný postoupí a zmohutní... Dokud celou věc člověk lesu samotnému ponechává, nic lesu se nestane. Co les ztratí, zase si vynahradí. Ale pokácejte ty staré stromy zkraje, ty velké, a uvidíte! Vzepře se vítr do husté drobotiny, a povídám vám, celou ji rázem položí. To bude mela...“

Karel Klostermann, Ze světa lesních samot, 1891

Dva národní parky na jedné Šumavě

Přestože se jedná o jedno pohoří a jeden přírodní celek, oba národní parky v minulosti přistupovaly k péči o přírodu úplně odlišně. V národním parku Bavorský les tvoří hlavní jádrová (první) zóna s nejpřísnější ochranou velké kompaktní území. Chrání zde přirozený vývoj pralesního ekosystému. Kůrovce přitom považují za jeho běžnou součást, stejně jako třeba zetlelé stromy, lavinu nebo polomy. Takový přístup je běžný také jinde v Evropě. V prvních zónách evropských národních parků, v Německu, Rakousku, Polsku a dalších zemích, se považuje za samozřejmost kůrovcem napadené stromy nekácet.

Ztracená slat' – pralesovitý porost v první zóně NP Šumava.

Ztracená slat' – první zóna národního parku po takzvané asanaci.

V Národním parku Šumava první zónu rozkouskovali na 135 malých, neživotaschopných ploch. Navíc zde začali kácet kůrovcem napadené stromy dokonce i v posledních zbytcích pralesů.

Nyní máme možnost srovnat výsledky obou přístupů. V národním parku Bavorský les uschly stromy působením kůrovce na ploše pět tisíc hektarů. Odborníci zde však o budoucnost lesa nemají obavu. Potvrdilo se, že příroda jej sama obnovuje. A mimochodem zadarmo. Pravidelné inventury prokazují, že počet mladých stromků pod suchými smrkami se stále zvyšuje. V roce 2005 již dosáhl průměru skoro 4500 kusů na hektar.

Obnova lesa probíhá v několika fázích. První tvoří pět až dvacet let staré stromky, které byly odrostlé již v době, kdy dospělé smrkové stromy usychaly; druhou menší smrkové stromky ze semenného roku, který rozpadu vždy předchází. Třetí nastává po rozlámání a pádu souší pět až deset let po kalamitě. To zabrání přístupu jelení zvěře a začnou odrůstat jeřáby, v nižších polohách také buky a jedle. Semena jeřábů přinášejí ptáci, kteří sedají na padlé stromy a pahýly. Čtvrtá fáze nastupuje 15–30 let po kalamitě. Na tlejícím dřevě padlých souší se uchycují semenáčky ze semen stromů, které se dokázaly kůrovci ubránit. Turisté s úžasem sledují, jak na místě hospodářských lesů vzniká nový, věkově i prostorově rozmanitý přírodní les.

V Národním parku Šumava vzniklo vinou kůrovcové těžby a následných polomů přes šest tisíc hektarů holin. Na odlesněných plochách dochází ke sterilizaci a degradaci lesní půdy prudkým sluncem a později k její erozi deštěm. Mizí řada lesních druhů rostlin, živočichů, hub a většina důležitých mikroorganismů, které na holinách nepřežijí. S obtížemi a vysokými náklady je zde uměle vysazován les. Ptáci, kteří by mohli přinést semena nových stromů, na pusté holiny nelétají. Vysazeným mladým stromům zpočátku chybí ochrana souší, později živiny z tlejícího dřeva. Odborníci také upozorňují, že uměle vysazený les bude v budoucnu nestabilní a může znovu plošně odumírat.

Kácení přitom neovlivnilo průběh kůrovcové kalamity. Vznikla, vrcholila a nakonec ustoupila stejně v obou

Foto: N.P. a CHKO Šumava / M. Dřha, 2010

území ponechané přírodě na Modravsku: působením kůrovce vzniká strukturně i věkově rozrůzněný, a tudíž odolnější horský smrkový les.

národních parcích – přestože na jedné straně hranice proti kůrovci zasahovali, zatímco na druhé nikoli. Důvod? Na kůrovce má daleko větší vliv počasí (sucho, větrné polomy) než kácení napadených stromů. A počasí motorová pila nepodřízne.

Vykácené holiny se však neustále rozšiřují. Udeří-li totiž vichřice, na jejich okrajích začnou padat další a další stromy, jako domino. Orkán Kyrill v lednu 2007 doslova rozmetl lesy, ve kterých se předtím kácely kůrovcem napadené stromy, zatímco v oblastech nenarušených těžbou způsobil jen malé škody. Kvůli tomu je na Šumavě plocha vytěžených holin větší než rozloha lesa, který by dokázal napadnout kůrovce, kdyby se proti němu nezasahovalo.

Tehdejší ministr životního prostředí Martin Bursík stál před nelehkým rozhodnutím. Buď bude pokračovat v dosavadním přístupu a nechá polomy vytěžit, čímž rozšíří stávající holiny a horské hřebeny postupně vykácí. Nebo ponechá vysokohorské polohy bez lidských zásahů, ovšem s vědomím, že se zde rozmnoží kůrovce. Nakonec zvolil druhou variantu. Proti kůrovci nařídil zasáhnout v nižších polohách národního parku, kde by místo smrkových měly růst lesy smíšené. Přičemž největší důraz byl kladen na jeho okraje, aby se kůrovce nerozšířil mimo chráněné území.

Foto: J. Bláha / Hnutí DUHA

V Trojmezenském pralesi samovolně roste pod ochranou odumřelých stromů v průměru přes 5000 mladých stromků na hektar. K obnově horského smrkového lesa však stačí jen 400–500. Mezi tisíci jedinci dochází k boji o přežití: vyhrávají ti nejsilnější a nejlépe přizpůsobení drsným horským podmínkám.

Foto: J. Bláha / Hnutí DUHA, 2002

NP Šumava pod vrcholem Malé Mokrůvky. Tady se podařilo kůrovce úplně zlikvidovat.

Při „boji s kůrovcem“ a likvidaci následných polomů bylo v NP Šumava v uplynulých desetiletích vytěženo několik milionů m³ dřeva. Převážná většina miliardových zisků ale nebyla investována do ochrany přírody, služeb pro turisty, rozvoje obcí ani zalesnění holin, nýbrž přerozdělena prostřednictvím dalších zakázek těžebními společnostmi. To je spolu s poptávkou po dřevě hlavní důvod politického tlaku proti rozšiřování území ponechaného přírodě.

„Nenasytost lidská větším je nepřitelem Šumavy než vichřice, kůrovec, chlad a vlhko; zde ve slatích a hvozdech nutný životům zápas krom s živly i bohem dvounohým, pomáhajícím prý lesům v zápase s následky katastrof.“

Josef Váchal, Šumava umírající a romantická, 1931

Experti varují

Ačkoli někteří lesníci s kácením souhlasí, poškozování unikátních zbytků horských pralesů na Šumavě v roce 1999 vyvolalo protesty odborné veřejnosti. S porážením stromů v prvních zónách národního parku vyslovilo nesouhlas Hnutí DUHA i odborné grémium ministra životního prostředí pro národní parky, tři ředitelé kompetentních ústavů Akademie věd. Sto českých vědců následně zaslalo ministru Miloši Kužvartovi protestní dopis. Tehdejšího premiéra žádal dopisem o zastavení kácení dokonce i ředitel Světového fondu pro ochranu přírody (WWF). Národní park Šumava byl vyškrtnut ze seznamu čekatelů na prestižní mezinárodní certifikát PAN Park. Kácení v nejceněnějších pralesích na Trojmezí a u pramene Vltavy zabránily až mírumilovné blokády občanů.

Následující ministr životního prostředí Libor Ambrozek na Šumavu pozval renomovaný Světový svaz ochrany přírody (IUCN), aby doporučil nejlepší řešení. Mise expertů ze specializované komise pro chráněná území přišla v roce 2003 s jasnými závěry: za prvé Šumava

patří mezi území světového významu a zasluhuje pečlivou ochranu, za druhé současná péče o ni nesplňuje mezinárodní standardy pro národní parky.

Opatření, která navrhuje lesníci, se hodí do hospodářského lesa, ale v národním parku či přírodní rezervaci nemají co dělat, varovala závěrečná zpráva. Pokud nemá Šumava ztratit statut mezinárodně uznávaného národního parku, musíme podle odborníků především: zvětšit a scelit první zóny do jednoho území tak, aby do tří až pěti let (tj. do roku 2008) pokrývaly nejméně 30–40 % rozlohy národního parku, skončit s kácením kůrovcem napadených stromů v prvních zónách, v centrálních částech parku úplně vyloučit holosečné kácení a vjezdy těžkých těžebních strojů.

Kdo devastuje národní park?

Díky odborným doporučením IUCN se podařilo rozšířit území ponechaného přírodě na necelých 30 % rozlohy parku, zejména ve vysokohorských polohách. Politické obstrukce však zabránily zvětšení a scelení prvních zón.

Dramatická změna v přístupu správy národního parku přišla letos se jmenováním prozatímního ředitele Jana Stráského. Mimo jiné proslul výrokem: „Příroda je nepřítel, a proto se musí proti ní bojovat!“ Jan Stráský zrušil vědeckou radu, odmítl udělení prestižního diplomu Rady Evropy pro šumavský národní park, bez schválené výjimky začal používat jedovaté pesticidy a snaží se prosazovat kácení i v území ponechaném přírodě. Pod záminkou bezpečnosti turistů nechal odstraňovat suché stromy podél cest. Návštěvníky, kteří teď budou na výletech chodit kolem samých pařezů, tím připravil o zážitky z divoké přírody (s výjimkou několika málo zážitkových tras).

hořec panonský

Foto: J. Soukup, 2000

Foto: I. Matějková

Výsledek rozdílné péče o národní parky: červeně je vyznačena státní hranice. Nalevo od ní vykácený hraniční hřeben z české strany v pásu o délce asi 25 kilometrů a průměrné šířce 500 metrů. Holiny se jako domino dále rozšiřovaly větrnými polomy. Vpravo kůrovcem postižená část německého NP Bavorský les.

Vysoko v horách, kde je drsné klima a půda velmi chudá na živiny, mohou mladé smrky vyrůst pouze na tlejícím dřevě. Je proto důležité ponechat zde padlé stromy, aby zetlely a živiny se mohly vrátit zpět do půdy.

Horský smrkový les, dřevoryt Eduarda Herolda z knihy Der Böhmerwald.

Karel Liebscher: Prales na Boubíně, kolem roku 1900. Převzato z knihy Čechy.

Pralesy a divočina v národním parku

Návštěvu v divočině vyhledává stále víc a víc lidí. Cestovní kanceláře nabízející výlet do neporušené přírody patří mezi nejvíce prosperující podniky v turistickém ruchu. V oblastech divoké přírody se turistika stává zdrojem prosperity místních lidí a obcí. Národní park Šumava patří mezi několik málo míst v Evropě, která mohou něco takového nabídnout na dostatečně velké ploše. Pokud totiž mají první zóny národního parku skutečně umožnit zážitek z návštěvy pralesa, musí být dostatečně velké. Kousek jednoho kopce, kde budou turisté stát jeden vedle druhého, nikoho příliš nenadchne.

Někteří se chtějí na nespoutanou přírodu jen podívat, jiní si ji přejí zažít a prožít. Šumava má svou pestrosti co nabídnout každému. Těm, které vábí syrová divokost, lze doporučit, aby po turistických stezkách navštívili podmáčené pralesy a slatě. Jsou místem, jehož atmosféra vždy přitahovala umělce, poutníky a filozofy. Díky nim také víme, jak rozsáhlé šumavské pralesy vypadaly a jak možná jednou opět budou vypadat:

„Kde stojím, celá generace stromů stála; není zde pídě bez smrti, klíčení, přeměny... V pralesním chaosu větví, haluzí, úponků, skřížených odevšad odumřelými tkáněmi a listím snad z předminulého léta a divně zapleteného kořání, na němž život jiný a cizí svou existenci staví, aby zakrátko stal se tím, čím jeho základna, rozkladem, spatřuješ úděsná šílení bytí.“

„Prostoupeny přítom barvami, vůněmi, mlhou různých druhů (měkkou, lehající, hebkou, válejší se, šlehající, těžkou, dusivou, řídkou či ostře prášící), posvátností a hudbou sténání a klení... úpění zvěře a chrapoty a kvílení umírajících... toť symfonie, kterou zde slyším za dutí vichru, burácení hromu při hučících vodách.“

Josef Váchal, Šumava umírající a romantická, 1931

Podpořte prosím práci Hnutí DUHA. Poslední zbytky pralesů, které ještě na Šumavě zůstaly, patří mezi klenoty české přírody. Hnutí DUHA pomáhá národnímu parku s jejich ochranou.

Naše práce se neobejde bez pomoci lidí, jako jste vy: více na www.hnutiduha.cz/podpora; číslo účtu 58645864/0300.

Zájemci o aktuální informace ze Šumavy se o ně mohou přihlásit na www.hnutiduha.cz/sumava. Více informací najdete také na www.sumavapro.cz.

Můžete se k nám přidat na Facebooku: www.facebook.com/netunelujtelesy.

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Tento materiál byl vytištěn díky finanční podpoře Státního fondu životního prostředí ČR.

Jaromír Bláha, červenec 2004. Aktualizace a dotisk červen 2011. Vydalo Hnutí DUHA. Vytištěno na recyklovaném papíře.

A • Údolní 33, 602 00 Brno

T • 545 214 431

E • info@hnutiduha.cz

www.hnutiduha.cz

Hnutí DUHA s úspěchem prosazuje ekologická řešení, která zajistí zdravé a čisté prostředí pro život každého z nás.